

Kopecký, Milan

Norimberský rukopis Labyrintu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1968, vol. 17, iss. D15, pp. 188-192

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108105>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROZHLEDY

MILAN KOPECKÝ

NORIMBERSKÝ RUKOPIS LABYRINTU

Germanisches Nationalmuseum v Norimberku chová ve své knihovně pod signaturou Hs. 14.774 kvartový rukopis o 182 stranách textu s tímto titulním listem: „Labyrint světa a lusthaus srdce, to jest Světěle vymalování, kterak v tomto světě a ve všechněch jeho věcech nic není než matení a motání, kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost, a naposlady omrzení všeho a zoufání. Ale kdož doma v srdci svém sedě, s jediným Pánem Bohem se uzavírá, ten sám k pravému a plnému myslí své upokojení a radosti že přichází. — Jan Amos Komenius zepsal. — Ecclesiast. 1. s. 14. Viděl sem všecky skutky dějící se pod sluncem, a aj všecko jest márnost a trápení ducha. — Roku 1662.“¹

Slovo „lusthaus“ v titulu rukopisu připomíná na první pohled onen známý rozdíl mezi tzv. vřatislavským rukopisem Labyrintu² i jeho prvním tištěným vydáním na jedné straně a druhým tištěným vydáním Labyrintu na straně druhé; to mne — stejně jako vřočení 1662 — vedlo k hledání souvislostí norimberského rukopisu s tzv. rukopisem vřatislavským a s tiskem z roku 1631. Vzájemným srovnáním těchto tří verzí s přihlédnutím k vydání druhému i k některým dalším edicím Labyrintu zjistil jsem pak jednoznačně závislost norimberského rukopisu na prvním tištěném vydání Labyrintu z roku 1631. Potvrdila to také pečlivá kolace na těch místech, kde se tisk z r. 1631 liší jednak od tzv. rukopisu vřatislavského z r. 1623, jednak od druhého tištěného vydání z r. 1663, tedy především kolace kapitoly IX., XVIII., XXII., XXV., XXVIII. až XXXV. a XLII.

Ve svém článku se zaměřím na rozdíly mezi norimberským rukopisem a prvním tištěnou edicí Labyrintu, přičemž si nejdříve povšimnu nadpisů a marginálií a potom proberu změny hláskové, morfologické, lexikální a stylové; nakonec se pokusím určit genezi rukopisu a charakterizovat jeho pisáře. První vydání Labyrintu budu citovat podle edice J. V. Nováka z r. 1910;³ číslice před citací označují stranu a řádek, na němž je třeba hledat příslušný doklad; vedle dokladu z 1. vydání je uvedena paralelní verze norimberského rukopisu.

Nadpisy jsou v norimberském rukopise místy upraveny. Nejčastěji je jejich znění poněkud rozšířeno, např.: 189, 25 K čtenáři. X Předmluva k čtenáři; 262, 26 XX. Stav soldátský. X XX. Poutník spatřuje stav soldátský;⁴ 272, 17 XXV. Způsob rozkošných světa. X XXV. Poutník prohlédá způsob rozkošných světa. Naopak jindy opisovač nadpis zkrátí: 218, 10 X. Poutník stav učených prohlédá; nejprv veřejně, kdež vidí: X X. Poutník stav učených prohlédá, nejprv veřejně. Výjimečně je změněn slovosled: 293, 18 XXXIV. Šalomoun oklamán a sveden. X XXXIV. Šalomoun sveden a oklamán. Vazbu genitivní vazbou akusativní nahrazuje opisovač v nadpise IV. kapitoly: 195, 30 IV. Poutník uzdy a bryllí dostal. X IV. Poutník uzdu a brylle dostal.

Marginálie se zcela shodují jen v málokteré kapitole. Pro ilustraci poznamenávám difference v VIII. kapitole o manželství. První vydání Labyrintu má sedm marginálií, kdežto norimberský rukopis jen šest, jež se však neshodují s margináliemi prvního vydání. Tak místo první marginálie 205, 30 „1. Pracné a tesklivé do toho stavu se vpravování“ má rukopis „1. Snoubení aneb oddávání s vyvolováním a vybíráním“, druhá a třetí marginálie tisku jsou vpuštěny a rukopis má místo nich „2. Sobášení“ (lexikálně jistě pozoruhodné, i když v textu samotném je ponecháno slovo „manželství“). Čtvrtá marginálie tisku 207, 30 „4. Špatnou rozkoš, i když se nejlépe zdaří“ je v rukopise nahrazena třetí marginálií „3. Rozkoš a odpornost stavu manželského“, pátá marginálie tisku je zase vynechána a místo další marginálie 209, 1 „6. Hrozno tragedií v nepodařilém manželství“ je v rukopise „4. Rozzřítlost v manželství“. Konečně místo sedmé marginálie tisku „7. Dobrovolné otroctví“ najdeme v rukopise pátou marginálii „5. Smrt vzvazek manželský trhající“. Navíc přidal pisář marginálii „Casus Joh. Amos Comenii in matrimonio“, která se vztahuje k autobiografické pasáži VIII. kapitoly, totiž ke zkušenosti Komenského s prvním manželstvím.

Ve vztahu k margináliím prvního tištěného vydání Labyrintu lze tedy u pisáře norimberského rukopisu zjistit trojí typický postup, a to obměňování textu, nahrazování textu samostatnými formulacemi a přidávání marginálií (event. jejich vynechávání). Nej-

větší pozorností si ovšem zasluhují přidané marginálie, jako tomu je v citované marginálii z konce VIII. kapitoly nebo ve dvou margináliích z X. kapitoly: místo sedmi českých marginálií tisku má rukopis dvě marginálie latinské, a to *Requisita doctorum*, ac eruditorem (koresponduje s místem, na němž se vytýčuje pět nezbytných předpokladů ke stavu učených) a *Ritus depositionis academicae* (tam, kde se píše o „přeformování“ učených lidí). Samostatné formulace jsou např. v IX. kapitole: 212, 7 2. Kvaltování ustavičná. X 2. Prací lidských cíl; 213, 1 6. Kvaltování hříšná. X 5. Faře a šalby (třetí marginálie tisku je vynechána). V XVIII. kapitole obsahuje rukopis navíc „Ordo“, „Způsob vcházení do církve k ouřadům“, „Secta papistica“ a „Monastori diversitas“ (naopak vynechány jsou marginálie „Christi pictura“ a „Theologorum lites“). Bibliografický ráz má marginálie „Reg. IV. 33“, kterou písař norimberského rukopisu přidal v kapitole XXXIV. jako odkaz na bibli, a to v souvislosti s vyprávěním Šalomounovým.

Zvláštní případy tvoří marginálie, jež jsou tu věrným, tu volným překladem marginálií z prvního vydání Labyrintu. Častější jsou překlady z češtiny do latiny. Tak v XI. kapitole je místo marginálií typu „Mezi retoriky“ (230, 6) latinský nominativ typu „Rhetores“ („Poětae“, „Dialectici“, „Physici“ atd.). Marginálie 248, 28 „Mezi Peršany a Turky o Alkorán rozržitost“ je doslovně přeložena „Inter Persas et Turcas lis de Alcorano“. Řidčeji je překládáno z latiny do češtiny, např. 249, 14 *Baptismus X Křest svatý*; 250, 19 *Christianorum dissolutio X Křesťanů rozpustilost*.

Mimo uvedený trojí typický vztah písaře k předloze je nutno připomenout ještě jeden postup netypický, totiž vydělení části textu předlohy do marginálie, jako je tomu v XXXII. kapitole: z tištěného textu „že tedy slušně má (Regis ad exemplum totus componi orbis) na způsob světa býti zpráva i domů i obcí“ (291, 20) je formulace v závorce uvedena in margine.

Některé samohláskové změny nesoustavně dokládají mladší jazykový stav rukopisu v porovnání s prvním tištěným vydáním Labyrintu, tj. monoftongizace ou — ú (199, 26 tím oumyslem X tím úmyslem) a diftongizace ú — au (218, 24 úzká — auzká). Vedle toho je pozoruhodná změna ou — u: 265, 10 koule X kule; 271, 15 poutami X putami; 271, 21 ocelová pouta X ocelová puta; 298, 9 zoubky X zubky; v těchto případech jde o zjevné východomoravismy. Z hlediska historické dialektologie si pozornosti zasluží také změna u — ou: 271, 34 chlubil X chloubil (i jinde, např. 318, 20 chlubit se X chloubiti se); 318, 26 služebníci X sloužebníci; 326, 32 duší služ mně samému X duší svou slouž mně samému; 327, 23 nade všecku hlubokost hlubší X nade všeckou hlubokost hloubší. V několika případech vedla tato změna dokonce ke změně smyslu: 193, 22 věř mně zkušenému X zkoušenému; 328, 14 kam poručíš X poroučíš; 291, 28 než poručeno Opatrnosti... jednati X poroučeno. Jistě zde nešlo o záměrnou změnu smyslu, ale stejně jako v jiných případech tohoto druhu o hyperkorektní užití podob, o kterých se opisovač domníval, že jsou náležité spisovně. Tyto kvalitativní změny by mohly ukazovat na nedostatek smyslu pro kvantitu charakteristický pro příslušníka slezských dialektů, v rozporu s tím je však důsledně užívání kvantivy v jiných případech, jež vcelku správně odráží stav předlohy. Proto je spíše možno se domnívat, že opisovač byl příslušníkem dialektů východomoravských. Svědčí pro to také východomoravská hyperkorektnost v úpravách typu 299, 21 celou dověrností X celou důvěrností; 302, 29 dojdeš X důjdeš aj. Dostí rozšířený typ asimilace nacházíme u slovesa žizniti X žizniti (303, 15 a jinde). Od původního textu se opisovač někdy odchyloval v přičestích ohražen X ohrazen (318, 5) a vynahrazovalo se X vynahrazovalo se (323, 4) a také v tom se nepochybně projevila východomoravská tendence (ať už byla dobová spisovná norma jakákoli).

Z diferencních jevů morfoložických je nejvýraznější adjektivní složená koncovka u některých zájmen: 248, 29 kteří onu tabulí nosili X kteří onou tabulí nosili; 309, 8 všecku zemi X všeckou zemi; 317, 29 všecku světskou moudrost X všeckou světskou moudrost; 321, 17 všecku tesknost X všeckou tesknost. Tato změna je obdobná s východomoravskými podobami 4. sg. fem. tú, onú (proniknutí složené flexe).

Spisovně varianty shodné s východomoravským dialektickým stavem lze zjistit v přísavých úpravách některých substantivních tvarů, jako 191, 14 na nosu X na nose; 254, 22 při prubříském tom kamenu X... kameni. Středomoravský jev nacházíme v instrumentále sg. monarchem místo monarchou (311, 4). Nedůsledně opisovač odstraňoval životnou koncovku v nominativu plurálu neživotných substantiv: 220, 26 lékové X léky. Někdy nahradil zájmeno ten zájmenem tento, zvláště ve spojení se substantivem svět: 194, 9 toho světa běh X tohoto světa běh. Patrně záměrně odstranil poetismus 251, 1 stačiti muž X stačiti může. Zaváděl delší podobu u tvarů slovesa chtíti: 294, 32

nechtí X nechtějí; 296, 6 nechtíce X nechtějice. Směrem k běžnému úzu upravil vazbu 280, 30 nic neprubovatí, všemu přijímati X... všecko přijímati. K odstranění pádové atrakce přispěl ve větě 282, 28 kteříž sme podlé prozřetelnosti vůle tvé takovým za průvodcím nařizení X... za průvodčích nařizení. Místy měnil postavení příklonného -s a -i: 301, 3 Mezis učenými viděl X Mezi učenými viděls; 327, 19 až k sladkostem nebeskýms mne přivedl X až k sladkostem nebeským mnes přivedl; 311, 2 Jistě žeť X Jistěť že.

V oblasti lexikální nahradil někdy autor norimberského rukopisu určité slovo slovem významově blízkým nebo dokonce synonymem: 197, 4 město ... široké velice X široké velmi; 211, 24 byli jako mouřenínové osmahlí a očadlí X byli jako mouřenínové černí a očadlí; 250, 31 obecný člověk X obecný lid; 291, 23 aby pře nepromlčeli X ... nepřemlčeli; 305, 24 totiž pravda křesťanství X t. j. pravda křesťanství; 309, 10 ústavně X ustavičně; 317, 15 svatého toho neviditelného tovaryšstva X svatého toho tovaryšství neviditelného; 327, 13 z věrů hlubokých X z míst hlubokých. Někdy k určitému slovu pro větší jasnost připojil synonymum: 196, 13 A já tobě tyto oculusy, dí, daruji X A já tobě tyto brylle aneb oculusy daruji. Ojedinele písař nahradil slovo mu nesrozumitelné slovem podobně znějícím s podobným významem: 281, 1 jako jiní fantoval, semotam bloudě plésal X ... fantazoval, sem a tam ... Lexikální změny jsou tedy většinou drobné, nicméně písaři nelze upřít tvůrčí přístup k textu, zvláště tam, kde záměrně volil takové slovo nebo slovní spojení, jež subjektivně pokládal za vhodnější: 210, 22 [jakož se domnívám, že mně tak bylo sedlo] X [jakož se domnívám, že mně se tak bylo svedlo]; 221, 3 I dí mi tlumočník: Ovšem pak tito. X I dí mi tlumočník: Vidíš pak tyto?

Norimberský rukopis se od prvního tištěného vydání Labyrintu odlišuje určitými úpravami slovoslednými. Tak místy odstraňoval opisovač kladení zájmen za substantiva, např. v titulu: v tom světě a věcech jeho všechných X v tomto světě a ve všechných jeho věcech; 232, 32 v subtilnostech těch X v těch subtilnostech. Jinde zase kladl ve shodě s živým územ neshodný genitivní přívlak do postpozice: 197, 18 všichni města obyvatelé X všichni obyvatelé města; 213, 14 veliký lidu díl ... nemalý lidu díl X veliký díl lidu ... nemalý díl lidu [je důsledný v úpravě obou konstrukcí od sebe dosti vzdálených]. Někdy přeskupoval opisovač dva infinitivy vedle sebe stojící podle pozice verba finita: 324, 2 uhájiti moci budou X uhájiti budou moci. Záměrné, ač ne systematické bylo odstraňování latinizujícího slovosledu, např. v kapitole XXIV. (vnucující obsahové analogie se Silvíovým spisem Somnium de Fortuna přeloženým do češtiny r. 1516 M. Konáčem): 270, 30 Nu, již bych také, co tam na hoře jest, jak paní Fortuna své hostě ctí, rád spatřil X Nu, již bych také rád spatřil, co tam na hoře jest, a jak paní Fortuna své hostě ctí. Je však třeba poznamenat, že uvedené slovosledné úpravy nejsou prováděny důsledně, nejednou je analogická vazba stojící nedaleko upraveného místa ponechána beze změny, např. 326, 29 tobě ode mne udělené moudrosti, zevnitř tobě ode mne poručené sprostnosti X tobě udělené ode mne moudrosti, zevnitř tobě ode mne poručené sprostnosti.

Leckde v textu nacházíme přeskupení slov, jež postrádá hlubšího významu a vzniklo patrně malým přehlédnutím a jeho nenásilnou opravou, např.: 190, 10 tento opět v moudrosti a umění X tento opět v umění a v moudrosti; 213, 6 Poněvadž zajisté lidské tělo skrovnickým a prostičkým jídlem a pitím se přechovati, skrovnickými a prostičkými rouchami přioditi, skrovnickým a prostičkým staveníčkem přichrániti dá X Poněvadž zajisté lidské tělo skrovnickým a prostičkým rouchem přioditi, skrovnickým a prostičkým jídlem a pitím se přechovati, skrovnickým a prostičkým staveníčkem přichrániti dá. Jiný se přeskupení slov může v kontextu jevit jako snaha po větší srozumitelnosti a logičnosti: 194, 25 víš, že tvá prováděti, má ukazovati, co kde jest, jest povinnost X víš, že tvá povinnost jest prováděti, má pak, co kde jest, ukazovati.

Na několika místech opisovač text špatně přečetl nebo mu dokonce neporozuměl a v důsledku toho vznikla nová sémantická jednotka: 209, 7 slovy táhali, hat-li či tih; a když se každému ... X slovy táhali, hádali, a když se každému ...; 220, 32 Dokud se to v ústech žvýká, náhořkost neb nákyselost čítí, potom se obrací v sladkost X Dokud se to v ústech žvýká, na hořkost neb na kyselost čítí a zarází, potom ...; 251, 24 až do němoty do sebe cpajice a lejice X až do nemoci; 298, 25 ale jasností právě Bůh X ale jasností pravý Bůh. Z přehlédnutí nebo z nedostatečného soustředění na kontext vznikly jistě tyto změny: 233, 4 Kterýchž hadruňků já naposlouchaje se, šel sem odtud X ... já neposlouchaje, šel sem odtud; 270, 10 Dole pak nemohl X Dále pak nemohl.

Časté jsou v norimberském rukopise drobné doplňky textu prvního vydání Labyrintu, které měly text učinit přehlednějším. Většinou jde o doplnění verba dicendi; Komenský

je někdy pod vlivem mluvené řeči vynechává, kdežto opisovač je ve snaze o spisovně dotváření textu doplňuje: 193, 12 Já, že sem z domu svého vyšel a v světě se provandrovatí ... úmysl mám X Já řekl sem, že sem z domu svého vyšel a že v světě se provandrovatí ...; 195, 8 Já pak sobě na myslí: Bodejž ... X Já pak v sobě na myslí dím: Bodejž ...; 239, 1 V těch kotlících? řekl sem. — Ano. X V těch kotlících? řekl sem. Pověděl: Ano.

O větší srozumitelnost textu, eventuálně o záměrný důraz na některém jeho místě, jde v těchto doplňcích: 198, 7 tito za všechny bojují; a tak všickni sobě slouží X tito za všechny bojují, a před nepřátely zastávají: a tak všickni sobě slouží; 209, 17 kteříž tak srovnávati nemohou X kteříž tak srovnávati se nemohou; 209, 18 dokud živi, tak býti musejí X dokud jsou živi ...; 209, 29 jak se pout vystřihati, raditi věděti X jak se pout vystřihati mají, raditi ...; 211, 12 jiní ledcos sem i tam přenášeli a převáželi X jiní lecdes nětco sem a tam ...; 251, 18 Musí se i jím vyměřiti, pokud čára X Musí se i jím vyměřiti, pokud čára, a pokud usta otvíratí mají; 252, 13 Hle, trouby, skrze něž ... X Hle, trouby a roury, skrze něž ...; 262, 21 a kteří se obhájcové v světě řádů titulují, že tak mnoho neřádu jak řádu (a často víc) bývají, patrně sem vyrozuměl X ... že tak mnoho neřádu jak řádu (a často víc) původcové a obhájcové bývají ...; 282, 11 Čehož sem plně examinovati neměl kdy X čehož sem plně a plně examinovati ...; 325, 4 smrt ... postavy mrzuté, nahá X smrt ... postavy mrzuté a strašlivé, nahá.

Norimberský rukopis občas vynechává určité části textu prvního vydání Labyrintu. Z těchto vynechávek je na prvním místě třeba uvést vynechání Golsinlova latinského čtyřverší na titulní stránce i latinské dedikace Karlu starším z Žerotína. V dedikaci opisovač patrně viděl samostatný celek bez obsahové souvislosti s vlastním dílem, a proto dedikaci vynechal a svůj opis uvedl Předmluvou k čtenáři. Na konci rukopisu je zase vynecháno latinské oslavné zvolání „Gloria ... bonae voluntatis“, takže norimberský rukopis končí slovy „Amen i Amen“, která asi písař pokládal za náležitý, dosaďadní tradicí ustálený závěr děl tohoto druhu.

Na rozdíl od uvedených tří nepochybně záměrných vynechávek je možno většinu ostatních přičíst na vrub písařovy nepozornosti, např. 206, 15 Takových já tu třetú plno vída X Takových já tu plno vída; 307, 6 tuto svobodu, v světě vše nesnadné a těžké, tuto vše lehké, v světě žalostné odevšad příhody, tuto samu bezpečnost X tuto svobodu, v světě žalostné odevšad příhody, tuto samou bezpečnost; 327, 25 pokoj se najíti moci domnívají X pokoj se najíti domnívají. Vedle nepozornosti mohlo být jindy motivem k vynechání slova přesvědčení o jeho nadbytečnosti: 211, 5 boud s přerozličným potvorným nádobím plno X boud s přerozličným nádobím plno.

Kdo byl autorem norimberského rukopisu Labyrintu? Především je možno usuzovat na člověka vzdělaného a pečlivého. O jeho širokém rozhledu kulturním a hlubokých znalostech historických svědčí některé marginálie, z nichž pozoruhodné jsou hlavně dvě marginálie XIX. kapitoly. Na to místo textu, kde se satiricky obměňuje název českého právníckého spisu (viz u Nováka 260, 2–3), reaguje opisovač poznámkou „Práva, zřízení zemská“, která dokazuje jeho povědomí starší české literatury právnícké nebo dokonce znalost Práv a zřízení zemských. O něco níže nahrazuje Komenského marginálii „Poutníková nebezpečná příhoda“ (261, 29) marginálií „Electionem sine dubio respiciat electionis Palatini in regni Bohemiae“, která je nepochybně písařovou narážkou na volbu Bedřicha Falckého českým králem. Tuto volbu měl Komenský v autostylizaci poutníka jistě na myslí při popisování nadšeného přijetí muže, o němž se doufalo, že za jeho vlády „tu jinak bude, než bývalo“.

Písař norimberského rukopisu ovládal latinu, jak jsme si ukázali na jeho překladech některých českých marginálií do latiny (a naopak z latiny do češtiny) i na formulacích marginálií samostatných (např. na konci XI. kapitoly in margine latinsky charakterizuje tematiku ezopské bajky, o níž se píše v textu). Vedle latiny však opisovač znal i řečtinu, jak svědčí jeho řecký přepis jedné nápisu nad auditoriem geometrů (XI. kap., 234, 1–2), jednak prvního slova první marginálie XLVI. kapitoly; obě řecká místa byla v prvním vydání Labyrintu vysázena latinkou, kdežto v tzv. vratislavském rukopise jsou (shodně s rukopisem norimberským) napsána řecky.

Z písařského hlediska můžeme norimberský rukopis hodnotit jako pečlivý — jen zřídka v něm najdeme přepsání nebo nadepsání. Přesně jsou transkribována latinská jména (antických filosofů aj.) a citáty. Po stránce interpunkční správnosti se norimberskému rukopisu vyrovná jen málokterý soudobý český rukopis; čárek, dvojteček, otazníků atd. je užíváno většinou náležitě. Písařovu práci ovšem usnadňovala tištěná předloha, jejíž interpunkci zpravidla respektoval, někdy se však od ní odchýlil pod

vlivem výdechového principu interpunkčního. Poměrně dosti se od předlohy odlišuje v členění textu na odstavce: v rukopise je jich méně než v tisku.

Není zatím možné zjistit jméno autora norimberského rukopisu Labyrintu. Některé jevy hláskové a morfologické nás zatím vedou jen k hypotéze o jeho východomoravském původu; patrně pro víru emigroval do Německa. Nelze jistě rozhodnout, zda Labyrint opisoval ještě ve vlasti, nebo až v Německu. Stěží se také dájí rekonstruovat osudy rukopisu před jeho uložením v norimberském Germanisches Nationalmuseum. Ne příliš bezpečnou oporu nám poskytuje příspěvek na titulním listě „Ioannes Batiz Csepcsany 16. Aug. 1792“, který patrně označuje majitele rukopisu z roku 1792. Po paleografickém prostudování jednak tohoto příspěvku, tvarem písma dosti podobného písmu rukopisu, jednak celé titulní strany jsem přišel k názoru, že touž rukou jako citovaný údaj o pravděpodobném majiteli a datu byla na titulní straně napsána i slova „Jan Amos Komenius zepsal“ a „Roku 1662“; pro číslice 1, 6 a 2 z data „16. Aug. 1792“ je charakteristický tentýž duktus jako pro číslice v roce „1662“ a naopak uvedené tři číslice vykazují jiný duktus než tytéž číslice v opisovačově paginaci rukopisu. Domnívám se proto, že norimberský rukopis nevznikl roku 1662, nýbrž že tento rok byl připsán později, snad ze snahy dočasněho majitele (patrně Csepcsanyho) zde ex post zaznamenat rok druhého vydání Labyrintu, což bylo provedeno nepřesně (1662 místo 1663). Ani přesto bych vznik norimberského rukopisu nepoložil nijak daleko za rok 1662 — jeho jazykové úpravy v porovnání s verzí Komenského z r. 1631 by ukazovaly na dobu vzniku před rokem 1700.

Od Csepcsanyho se rukopis dostal přímo nebo nepřímo do Freiburgu im Breisgau a zde jej získal Leopold August Warnkönig, který ve Freiburgu i. B. (a později v Tübingkách) působil jako profesor církevního práva. Jak jsem zjistil v knize přírůstků Germánského národního muzea v Norimberku, věnoval tomuto muzeu Warnkönig na konci svého života, pravděpodobně roku 1863 (zemřel 19. srpna 1866 ve Stuttgartu), část své knihovny. Jeho dar obsahoval asi 170 děl většinou náboženského a církevně historického obsahu (z velké části šlo o tištěné a rukopisné práce samotného Warnköniga a odbornou literaturu z jeho oboru), mezi nimiž byl také rukopis Labyrintu.⁵

V čem lze spatřovat význam norimberského rukopisu pro českou literaturu? Z hlediska komeniologického bádání v pravém smyslu slova tento rukopis Labyrintu (ani žádný jiný z pozdějších opisů) přímý význam nemá. Přesto je důležitý z hlediska komeniologie v širokém smyslu slova, kam patří i sledování dalších osudů („Nachleben“) děl Komenského. Při takovém sledování problematika nezřídka přechází z oblasti literárněvědné do sociologické, neboť je třeba zjišťovat zájem o dílo ve změněné společenské situaci, důvody pro jeho opisování, jeho přesouvání do nového kulturního prostředí, stav na knižním trhu aj. Jde však o zkoumání ve většině případů užitečné a měli bychom je podstoupit právě u Komenského, a zde na prvním místě u Labyrintu, díla vysoké umělecké úrovně. Rád bych v budoucnu k nynějšímu svému rozboru norimberského rukopisu připojil rozbor dalších nejméně sedmi rukopisů Labyrintu. Následující taktó zaměřené studium asi naznačí, do jaké míry by závěry o pozdější podobě a funkcích literárního textu (které vyplnou z analýzy rukopisů Labyrintu) měly širší platnost nejen pro spisy Komenského, ale také pro pobělohorskou tvorbu dochovanou v opisech.

POZNÁMKY

- ¹ Norimberský rukopis Labyrintu zaznamenal s odvoláním na F. M. Bartoše Stanislav Souček ve stati *Nový Komenský*, *Naše věda* 12 — 1931, str. 161. Bibliograficky rukopis uvedla (s odkazem na stať Součkovu) Mirjam Boháčová, *J. A. Komenský. Soupis rukopisů*, Praha 1957, str. 17. — Za možnost prostudovat rukopis v místě jeho uložení děkuji upřímně západoněmecké instituci Deutscher akademischer Austauschdienst. — Za cenná metodická upozornění k tomuto článku děkuji srdečně univ. prof. dr. Antonínu Škarkovi.
- ² Prvopis Labyrintu, nazývaný v odborné literatuře rukopisem vřatislavským, je dnes majetkem naší republiky; je uložen v Universitní knihovně v Praze pod sign. XVII E 75, a proto jej ve svém článku budu označovat jako tzv. rukopis vřatislavský.
- ³ *Veškerých spisů Jana Amosa Komenského svazek XV.*, Brno 1910, str. 181—328.

⁴ Podobně v nadpise kapitoly XVII., XXI., XXVIII.

⁵ K Warnkönigovu odkazu patří i rukopis o 88 stranách s titulem „Peregrini in mundi patria errores conscripsit Ioannes Amos Comenius 1663“ (sign. Hs. 14.775), ale v tomto případě bylo Komenskému omylem připsáno dílo Jana Valentina Andreae.

DIE NÜRNBERGER LABYRINTH-HANDSCHRIFT

In seinem Aufsatz führt der Verfasser den Beweis, dass die im Germanischen Nationalmuseum in Nürnberg unter der Signatur Hs. 14.774 aufbewahrte Handschrift des Comeniusschen Labyrinth eine Abschrift der ersten Labyrinth-Ausgabe aus dem J. 1631 ist. Einen wesentlichen Teil des Aufsatzes widmet der Verfasser den lautlichen, morphologischen, lexikalischen und stilistischen Divergenzen zwischen der Nürnberger Handschrift und ihrer Vorlage. Für Urheber der Handschrift hält er einen in der Geschichte und den klassischen Sprachen bewanderten, wohl aus Ostmähren herkommenden und aus religiösen Gründen nach Deutschland emigrierten Gebildeten. Nach Meinung des Verfassers scheint die Handschrift nicht im J. 1662, wie auf der Titelseite angeführt ist, entstanden sein, sondern etwas später (nicht lange vor dem J. 1700). Nach Nürnberg dürfte die Handschrift im J. 1863 als Geschenk Prof. L. A. Warnkönigs gelangt sein; dieser wird sie allem Anschein nach während seiner Universitätstätigkeit in Freiburg im Breisgau erworben haben.

M. K.

1915
1909